

KOMIL XORAZMIY SHE'RIYATIDA ONOMASTIK BIRLIKLAR LINGVOPOETIKASI XUSUSIDA

Yuldashev Elyor, UrDU mustaqil izlanuvchisi

К ЛИНГВОПОЭТИКЕ ОНОМАСТИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ПОЭЗИИ КОМИЛ ХОРАЗМИ

Юлдашев Элёр, независимый научный исследователь УрГУ

ON THE LINGUOPOETICS OF ONOMASTIC UNITS IN POETRY OF KAMIL KHOREZMI

Yuldashev Elyor, independent researcher of UrSU

yuldashevelyor@urgiu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada Komil Xorazmiy ijodida qoʻllangan onomastik birliklarning lingvopoetik imkoniyatlari, badiiyati va ularning matn badiiy-estetik butunligini taʼminlashdagi oʻrnini aniqlash xususida soʻz boradi.

Kalit soʻzlar: Komil Xorazmiy, poetik onomastika, lingvopoetika, pretsedent birlik, nominativ vazifa, emotsional-ekspressivlik, antropoetonim, allyuziv nom.

Abstract: This article deals with the linguopoetic possibilities, artistry of the onomastic units used in the works of Komil Khorazmi and their place in ensuring the artistic-aesthetic integrity of the text.

Key words: Kamil Khorezmi, poetic onomastics, linguopoetics, precedent unit, nominative function, emotional-expressiveness, anthropoethonym, allusive name.

Аннотация: В данной статье рассматриваются лингвопоэтические возможности, художественность онوماстических единиц, используемых в произведениях Комила Хорезми, и их место в обеспечении художественно-эстетической целостности текста.

Ключевые слова: Комил Хоразми, поэтическая ономастика, лингвопоэтика, прецедентная единица, номинативная функция, эмоционально-выразительность, антропоэтоним, аллюзивное имя.

KIRISH. Bugungi kunda jahon tilshunosligida ham, oʻzbek tilshunosligida ham antroposentrik paradigma asosida onomastik tizimga yangicha yondashuv paydo boʻlmoqda. Badiiy asarlardagi onomastik birliklarning emotsional-ekspressiv oʻziga xosliklari dastlab “onomapoetika” termini ostida oʻrganilgan boʻlib, bu yoʻnalishdagi dastlabki izlanishlar V.N.Mixaylov, E.B.Magazanik, L.I.Kolokolova, S.I.Zinin kabi rus tilshunoslarining 1950–1970-yillardagi ilmiy tadqiqotlari bilan

bogʻliq [13,9,8]. Ushbu ishlarda koʻtarilgan masalalar XX asrning 90-yillaridan “poetik onomastika” termini ostida oʻrganila boshlandi. Jumladan, V.M.Kalinkingning doktorlik dissertatsiyasi[7] poetonimlar tadqiqiga oid bugungi aksariyat tadqiqotlarga nazariy manba vazifasini oʻtamoqda.

Oʻzbek tilshunosligidagi badiiy matnda qoʻllangan til birliklarining lingvopoetik xususiyatlarini tadqiq va tahlil qilishga doir

tadqiqotlar bevosita N.Mahmudov, I.Mirzayev, M.Yoʻldoshev, D.Xudoyberganova, D.Andaniyazova kabi olim-olimlar nomi bilan bogʻliq [10,11,12,6,16,5]. Ammo, mumtoz adiblarimiz durdona asarlarida qoʻllangan onomastik birliklarning lingvopoetik tahlil tamoyillari asosida maxsus tadqiqi yuzasidan hali deyarli ish qilinmaganligi ham ayni haqiqat. Mumtoz ijodkorlar asarlarida qoʻllangan har bir poetonim muallifning aqliy salohiyati, badiiy tafakkuri, madaniyatini rivojlantirishdagi hissasini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, Komil Xorazmiy devonidagi onomastik birliklarning lingvopoetik tadqiqi haqida ham shu fikrni aytishimiz mumkin. Holbuki, ushbu shoir ijodida onomastik metafora, allyuziv nom, “soʻzlovchi” nom kabi lingvopoetik vazifalarda kelgan antroponim, toponim, umuman, onomalar yetarlicha topiladi.

METODOLOGIYA. Har qanday badiiy matnda ishlatilgan onomalar oʻsha asar muallifi boʻlgan yozuvchi yoki shoirning til lugʻat boyligining tarkibiy qismi sanaluvchi nomlardan biror maqsadni koʻzlagan holda, samarali va oʻrinli foydalanish qobiliyatini, oʻziga xos individual uslubini hamda ana shu onomalar bilan bogʻliq diniy, tarixiy, etnografik va umuman, ensiklopedik bilimlari darajasini baholashda muhim hisoblanuvchi omillardan biri sifatida qaraladi. Xususan, “badiiy matnning onomastik koʻlami masalasi bevosita onomastik birliklarning lingvopoetik tadqiqi bilan bogʻliq hodisadir. Bunda badiiy matndagi antroponim, toponim, zoonim, bibliom kabi onomastik birliklar jamligining asar gʻoyaviy-badiiy yaxlitligiga taʼsir qilishi barobarida, matn butunligiga ham birdek xizmat qilishiga diqqat qilinadi. Qolaversa, badiiy matndagi onomastik birliklar matn koʻlamini, mazmun va uslubini shakllantiruvchi muhim vosita hisoblanadi [5,39]”. Lekin shuni unutmaslik kerakki, badiiy matndagi har qanday onomastik birlik onomapoetikaning oʻrganish obyekti boʻlvermaydi, yaʼni lingvopoetik tahlil jarayonida poetik aktuallashgan – poetik mazmun bilan toʻyintirilgan, badiiy-estetik ifoda nuqtayi nazaridan xarakterli boʻlgan va muallif tomonidan maqsadli qoʻllangan onomastik birliklarga onomapoetik tadqiq obyekti boʻla oladi. Badiiy matndagi bunday birliklar antroponim, topopoetonim, zoopoetonim va shu kabi terminlar bilan ifodalanadi [7,14].

Maʼlumki, onomalar uzoq yillik tarixiy jarayon sifatida inson faoliyati, uning tadrijiy taraqqiyoti koʻzgusi hamda jamiyat haqida yetarli darajada tasavvur bera olish quvvatiga ega boʻlib, jamiyat hayotining turli qirralarini aks ettiruvchi oʻziga xos tizim hisoblanadi. Ayniqsa, antroponim va toponimlar nihoyatda rang-barang boʻlib, ular millat tafakkurining, muayyan xalq turmush tarzining, turli xil orzu va istaklarining tarjimoni sanaladi. Yaʼni antroponim va toponimlar shaxs va biror hududni nomlash, boshqalaridan farqlash vazifasidan tashqari ism sohibi va nominator(lar)ga munosabatni ham oʻzida aks ettiradi. Ularning badiiy matndagi vazifasi faqatgina nomlash emas, balki ijodkorning “yashirin” yoki “oshkora” badiiy maqsadlarini ifodalashdir. Aytish mumkinki, nasriy yoki nazmiy asarlardagi “nomning tilsimini ochish, maʼnolarini belgilab berish katta amaliy ahamiyatga ega [15,286]”. Onomastik birliklarga lingvopoetik yondashuv esa ijodkor maqsadli qoʻllagan onomalarning matn (asar) badiiy-estetik butunligini taʼminlashdagi oʻrmini aniqlash uchun xizmat qilishi lozim.

NATIJALAR. Komil Xorazmiy nazmida real, tarixiy va mifologik antroponimlardan badiiy maqsadda foydalanish holati koʻp kuzatiladi. Bunday nomlar orqali, asosan, intertekstuallik yuzaga keladi. Jumladan, shoir nazmining onomastik koʻlamidan oʻrin olgan poetonimlar Qurʼon, hadislarda tilga olingan paygʻambarlar, sahobalar, pirlar – diniy ahamiyatga molik shaxslar hayoti, karomati-yu faoliyatiga; xalq ogʻzaki ijodida koʻp uchrovchi qahramonlar taqdiriga, qolaversa, Sharq mumtoz adabiyoti (“Shohnoma”, “Qobusnoma”, “Guliston”, “Boʻston”, “Xamsa” kabi), madaniyati va tarixiga oid faktlarga ishora qilib, gʻazallarning mazmun jihatidan toʻlaqonli, badiiyat jihatidan yuksak boʻlishini taʼminlagan. Jumladan, shoirning birgina Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyotida 1975-yil nashr qilingan “Devon”ida 100 dan ortiq onomastik birlik qoʻllangan. Albatta, muayyan bir devonda qoʻllangan nomlar miqdori hal qiluvchi ahamiyatga ega emas. Muhimi shundaki, devonning turli janrlarida badiiy matnning asosiy qatlami bilan uygʻunlik hosil qilgan, uning ajralmas unsuriga aylangan onomastik birliklar miqdoridir. “Devon”da qoʻllangan nomlar turli gʻoyaviy-badiiy vazifalarda kelib, onomastik birliklarning oʻziga xos “rangli tizim”ini tashkil qilgan. Bu oʻrinda poetonim darajasiga koʻtarilgan, yaʼni badiiy niyatni yoritishga xizmat qilgan onomastik birliklar sifatida Masih

(Masiho), Halil kabi laqablarni; Iskandar, Sulaymon, Farhod, Layli kabi o'nlagan antroponimlarni; Xo'tan, Adan, Yaman, Makka, Zamzam, Xivoq kabi ko'plab toponimlarni; Birjis, Bahrom, Zuhra kabi kosmonimlarni, Buroq zoonimini misol qilish mumkin.

Bunday poetonimlar ayrim ilmiy manbalarda "pretsedent birliklar" termini bilan izohlangan. Jumladan, D.Xudoyberganova bunday birliklarni "Muayyan til egalariga yaxshi tanish bo'lgan va ularning lisoniy xotirasida saqlanadigan, nutqiy faoliyatda qayta-qayta murojaat qilinadigan shaxs nomlari, barqaror so'z birikmalari, jumlar hamda matnlar" sifatida ta'riflab, ushbu termin birinchi marta Y.N.Karaulov tomonidan tilshunoslikda qo'llanganini qayd qiladi [16,87], shu bilan birga, bunday birliklar ichida "pretsedent nomlar"ning alohida o'rin tutishini va ular ijodkor badiiy niyatini yoritishda muhim vosita bo'la olishini ta'kidlaydi.

MUHOKAMA. Komil Xorazmiy devonidagi badiiy tasvirning asosiy vositalaridan biri bo'lgan poetonimlarning o'rni va xususiyatlarini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki, adabiy matnlarda, xususan, nazmiy asarlarda boshqa so'zlar kabi poetonimlar ham ekspressiv-uslubiy funksiyani bajarib keladi. Shu tufayli ularning badiiy adabiyotdagi lingvopoetik xususiyatini o'rganish alohida nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Aytish mumkinki, har qanday asardagi poetonimlarning lingvopoetik xususiyatini o'rganmasdan turib, asarning asl qiymatini va ahamiyatini belgilab bo'lmaydi.

Komil Xorazmiy devonida poetonimlarning turli ko'rinishlari – teopoetonimlar (Allog, Ezid kabi), antroppoetonimlar (Iso, Sulaymon, Layli, Komil kabi), topopoetonimlar (Ka'ba, Xo'tan, Adan, Jayhun kabi), mifopoetonimlar (Axraman, Jamshud kabi), fitopoetonimlar (Tubi – Tubo kabi), zoopoetonimlar (Buroq, Anqo kabi), kosmopoetonimlar (Bahrom, Birjis, Zuhra, Mezon burji kabi), hatto xronopoetonlar (Qizilboshlar kabi), shuningdek, geneologik jihatdan sof turkiy, arabiy, forsiy, qadimgi yunoncha, qadimgi yahudiycha apellyativlarga asoslanuvchi poetonimlar; tuzilishiga ko'ra sodda va qo'shma (murakkab) poetonimlar; semantik xususiyatlariga ko'ra diniy, badiiy va real poetonimlar; uslubiy xoslanishiga ko'ra nominativ vazifada kelgan va qo'shimcha ma'no, ya'ni emotsional-ekspressiv ma'no yaratgan poetonimlar uchraydi.

Ma'lumki, badiiy asarda, xususan she'riy asarda qo'llanilgan barcha so'z o'ziga xos tasviriy vosita hisoblanadi. Ammo, bu birliklarning semantik va uslubiy

ma'no ifodalash darajasi har xil bo'ladi: neytral ekspressiv-emotsional ma'no va qo'shimcha ma'no.

Komil devonidagi antroponimlarni lingvopoetik xususiyatiga ko'ra ikki guruhga ajratish mumkin: 1) nominativ vazifada keluvchi antroponimlar; 2) ma'lum bir kontekstda o'ziga xos qo'shimcha ma'noni, ekspressiv-emotsional ma'noni yaratuvchi antroponimlar.

Devonda nominativ vazifada qo'llanilib, o'ziga xos vazifani bajaruvchi antroponimlar talaygina. Masalan: **Falotun (Aflotun), Luqmon, Nishotiy, Mutrib, Rojjiy** va boshqalar. Lekin ko'pchilik antroponimlar har bir matnda o'ziga xos uslubiy ma'noni ifodalab keladi. Jumladan, diniy va an'anaviy antroponimlarning ko'pchiligi kontekstda alohida va o'ziga xos ma'noni ifodalab keladi. Bu qo'shimcha ma'no antroponimning nominativ vazifasida sezilmaydi, bayt mazmuniga chuqur e'tibor berilsagina uning mohiyati namoyon bo'ladi. Bu holat shoirning so'z qo'llashdagi mahoratiga bog'liq holda yuzaga keladi, albatta. Ba'zi bir antroponimlar devonda bir qancha lingvopoetik (uslubiy) ma'noni ifodalaydi. Ushbu ma'no ma'lum matnga tegishli bo'lib, ismning lug'aviy ma'nosidan o'zaro farqlanadi va qahramonning obrazini, xususiyatini, xarakterini, ko'rinishini ifodali tasvirlashga yordam beradi. Masalan: **Xizr, Farhod, Jamshid (Jam)** kabilar.

Komil Xorazmiy nazmida Sharqning mashhur "Xamsa" dostonlaridagi **Shirin, Layli, Farhod, Majnun, Dilorom, Bahrom, Xusrav** kabi qahramonlarning nomlari birinchi navbatda, allyuziv nom sifatida qo'llanilib, dostonlardagi ma'lum bir syujetlarga yoki ularning ishq-muhabbatiga ishora qilib, hosil bo'lgan intertekstuallik vositasida badiiy mazmun serqatlamligi, qabariqligi ta'minlagan. Ikkinchi tomondan, bu poetonimlar ideal oshiq-ma'shuqlik etaloni sifatida onomastik metaforani hosil qilishga xizmat qilgan. Quyidagi baytlarda ana shu holatlar kuzatiladi:

Men ne sifat tark aylay ul Shirin shamoyil
ishqini,

G'am Besutunin qozg'oli ko'nglumni Farhod
aylamish... [18.78]

Shirin-u Layli vasfidin hargiz dam urmaslar
edi,

Ko'rsa xirom aylar chog'i Farhodi shaydo
qomating... [18, 107]

Ba'zan bu poetonimlar qatoriga "Yusuf va Zulayho", "Vomiq va Uzro" dostonlarining qahramonlari – **Yusuf, Zulayho, Vomiq, Uzrolar** ham qo'shib, baytdagi mazmun qabariqligi va emotsionalligi yanada oshirilgan:

Shirin ila Layli sanga Farhod ila Majnun,
Uzro-u Zulayho sango qurboni malohat...
[18, 32]

Necha Shirin-u Layli kokiling ag‘lolig‘a
mag‘lul,

Zanaxdoning chahi ichra base Yusuf erur
masjun[18, 137].

Uchinchi tomondan, ushbu poetonimlar
o‘xshatish etaloni sifatida qo‘llanilib, o‘xshatish
asosidan anglashilgan ma‘noni bo‘rttirib
ta‘kidlashga xizmat qilgan. Bunda bu poetonimlar
Laylivash, go‘yo Majnun, Shirinsifat, Zulayhodek,
Uzro kibi, Yusufoso kabi ko‘rinishlarda qo‘llangan.

Demak, bu antroponimlarning mumtoz
adabiyotda poetonim sifatida shakllanishi va allyuziv
nom, onomastik metafora, o‘xshatish etaloni kabi
lingvopoetik vazifalarda qo‘llanishi bevosita
“Xamsa”chilik an‘analari bilan bog‘liq. Masalan,
Farhoh ismi ham Komil Xorazmiy ijodida “ishqdan
devona, jinni bo‘lgan oshiq”, “muhabbat qissasining
qahramoni”, “tog‘ qazuvchi” kabi o‘ziga xos uslubiy-
lingvopoetik ma‘nolarni ifodalab kelgan:

Topdi ne Farhod oning Shirin labidin
choshne,

Yotti ul Layli nechuk Majnun dil afgor ila...
[18, 50] kabi.

Layli “ilohiyat mahzari”, “bemisl go‘zallik
sohibasi”, Majnunning vafodor ma‘shuqasi”, “ishq
dardida o‘rtangan lirik qahramon uchun o‘xshatish
etimoni” kabi lingvopoetik imkoniyatlar vositasi bo‘lib
kelgan:

Sud yo‘q ishq-u jununim daf‘ig‘a tafvizning.

Toqmasa laylivashim bo‘ynumg‘a tumori
hadis... [18, 37]

Komil Xorazmiy g‘azallaridagi **Vomiq**,
Uzro poetonimlari shakllanishi Unsuriyning
mashhur “Vomiq va Uzro” dostoniga yoki shu
nomdagi Xorazm xalq dostoniga bog‘lanadi.
Mumtoz adabiyotda **Vomiq** – sadoqatli oshiq, **Uzro**
– go‘zal mahbubaning timsoli sifatida qo‘llaniladi.
Bu nomlar ham, odatda, **Farhod**, **Shirin**, **Layli**,
Majnun kabi poetonimlar bilan bir qatorda kelib,
metoforik ma‘noda “sadoqatli oshiq-ma‘shuqalar”
timsoli sifatida mumtoz asarlarda allyuziv nom
sifatida faol qatnashadi:

Bo‘lur hasratda oning makridin Farhod ila
Shirin,

Jahondin bordilar yuz ming g‘am ila Vomiq-
u Uzro... [18.184]

Yuqoridagi fikrlarni quyidagi misollardagi
poetonimlar tahlili ham dalillaydi:

Meni ishq dashtida Majnun qilani,

Nek-u nomlardur, nek-u nomlar... [18,200] –
mumtoz Sharq badiiy tafakkurida “ideal oshiq”
timsoli **Majnun** qiyofasida tajassum etgan. Ishq-
muhabbat mavzulariga bag‘ishlangan she‘rlarda
Majnun ismi eng ko‘p kuzatiladigan
antroponimlardan hisoblanadi. Komil ijodida ham bu
poetonim goh Farhod va Vomiq bilan birgalikda
intertekstuallik yaratuvchi vosita, goh o‘xshatish va
qiyos etimoni, goh “ishq yo‘lida o‘zini unutkan,
telba oshiq yigit” ma‘nosidagi metaforik allyuziv
nom sifatida qo‘llaniladi:

Domi muhabbatingg‘a to poybast bo‘ldum,

Layli yo‘lida go‘yo Majnuni mast bo‘ldum,
... [18, 175].

Eyki bir Layli g‘ami ko‘nglingda tutmishdur
qaror,

Fosh etib bo‘lma oni devona-u Majnun
shior... [18, 204].

Shuningdek, **Layli** va **Majnun** nomlari
she‘riy matnlarda o‘xshatish etaloni vazifasida kelib,
badiiy mazmun ekspressivligi, ta‘sirchanligi uchun
xizmat qilgan. Jumladan, ishqiy mavzudagi
she‘rlarda bu antropoetonimlar nomlari
ta‘riflanayotgan sevgining behad teranligini
yoritishda lingvopoetik vosita bo‘lgan. Bunda
o‘zbek lingvomadaniyatida bu poetonimlarning
ideal oshqlik etaloni sifatida qabul qilinganligi ham
muayyan ahamiyatga ega:

Ishqing ichra Majnundek subh-u shom, ey
Layli,

Yig‘lag‘uchi holimg‘a borcha shayx-u shob
o‘lmish... [18, 79]

Shoir ayrim baytda **Shirin** va **Xusrav**
allyuziv nomlar – poetonimlardan o‘xshatish etimoni
sifatida foydalanib, badiiylikni oshirishga va shu
bilan birga, intertekstuallik (“Xusrav va Shirin”
dostonidagi bir epizodga ishora) orqali mazmun
qabariqligiga erishgan:

Yuz karashma bila g‘amxorlig‘ aylar erdi,

Misli Shirin, ki qilur Xisravi solor ila bazm...
[18, 206]

Komil Xorazmiy nazmida diniy poetonimlar
salmog‘i ham anchagina:

Luqmon – qadimgi Eronning kayyoniyalar
sulolasiga mansub shoh Kayqubod davrida yashab
o‘tgan, Sharq xalqlari orasida buyuk hakim sifatida

mashhur bo‘lib, Qur‘oni karimda ham donishmand sifatida tilga olingan. “Qisasi Rabg‘uziy”da keltirilishicha, Luqmon Dovud alayhissalom davrida yashagan habashiy bir qul edi. Uning ming, hatto 1600 yil yashagani naql qilinadi. U Ollohdan o‘ziga uzoq umr so‘raganida Olloh taolo unga yetti burgutning umrini bag‘ishlagan ekan. Alloh taolo Luqmondan: “Payg‘ambarlik beraymi yoki hikmat?” – deb so‘raganida u hikmatni tanlagan, shunda Alloh taolo hikmatni ato etgan ekanki, barcha payg‘ambarlar ham uning nasihatlariga muhtoj bo‘lgan ekanlar [17, 74]. Quyidagi baytdagi **Luqmon, Aflotun** poetonimlaridan maqsad haqiqiy ishq dardining ilojini (shifosini) eng kuchli hakimlar ham, eng buyuk ahli donishlar ham bilmasligini hissiy-ta‘siriy bo‘rttirib kuchaytirishdir:

Xirad ishqingda bo‘ldi ul sifat devonai majnun,

Ki bilmaslar ilojin emdi yuz Luqmon, ming Aflotun... [18, 137]

Har nabzi noshunos muqallidning ilgidin,
Qutqor berib bu xastag‘a Luqmon bashoratin... [18,132]

Shoirning quyidagi baytida esa Luqmoni hakim, ya‘ni kayoniy shoh Kayqubod davrida yashab o‘tgan mashhur tabib va donishmand hakimlik-donishmandlik etimoni sifatida allyuziv nom tariqasida “oshiq dardiga malham bo‘luvchi ma‘shuqa”ga ishora qilish orqali emotsional-ekspressivlikni oshirgan:

Ne til birla qilay holi dilim arz etgali jur‘at,
Shahi donishpanohim, ilmi hikmat ichra Luqmonim... [18, 172]

Masih \ **Masiho** antroponimlari “G‘iyos ul-lug‘at”da keltirilishicha, “do‘st va ko‘p sayr qiluvchi” ma‘nosini bildiradi. Chunki u zot Haqning do‘sti bo‘lgan va yolg‘izligi uchun yer yuzini ko‘p kezgan. Shu ikki ma‘nosi bilan Iso alayhissalomning laqabiga aylangan. Iso a.s.ni anglatib, uning ismi oldidan qo‘yiladi yoki alohida qo‘llanadi [14,260]. Alisher Navoiyning “Tarixi anbiyo va hukamo” asarida yozishicha: “ul o‘likkim, Iso a.s. tirguzdi, Inb ul-A‘juz erdi. Va sharhi budurkim, sayr asnosida bir ajuzani ko‘rdikim, bir qabr boshida muassir navha qiladur. Kayfiyatini so‘rdi. Dedikim, o‘g‘lum erdi va firoqidin betoqatmen. Iso a.s. duo qilib, Tengri taolo ul mayyitqa ruh kiyurdi va o‘luk tirilgach, iltimos qildikim, duo qilg‘ayki, burung‘i holig‘a borg‘ay va mavt saqaroti bo‘lmag‘ay. Ruhulloh duosi bila bu ish

ham bo‘ldi...” [3, 590-591] U xalq talabiga ko‘ra o‘lganiga 4 ming yil bo‘lgan Som ibn Nuhni ham tiriltiradi. Balchiqdan ko‘rshapalak yasab, nafasi bilan unga jon ato etadi. Demak, Iso nafasi, Iso dami, Masih anfosi kabi iboralar shu bilan bog‘liq. Bu poetonim Komil Xorazmiyda ham, xuddi mumtoz adabiyot namunalaridagidek, ma‘shuqaning “tiriltiruvchi” la‘li (labi), kalomi, dami (nafasi) sifatida ba‘zan intertekstuallik – talmeh (Jon berur o‘lg‘on badanlarga Masih anfosi, Zohir etsa la‘li ruhafsozidin e‘jozlar... [18, 58]), ba‘zan sifatlash (Yo‘q, g‘amim ishq ichra o‘lmoqdin nechunkim yorg‘a – Qilg‘usi hardam Masiho mo‘jizin izhor til... [18, 204]), ba‘zan metafora (Chu bergung non ila osh, ey Masih, sidq ahlig‘a bergil! Nifoq-u naxvat ahli non ila oshingdin aylansun... [18,191]), ba‘zan o‘xshatish etimoni (Bo‘l tajarrudpesha, qat‘ aylab taalluq rishtasin, Gar chiqay desang Masihodek samuvot ustina... [18,151], Hayoti toza topsam tong emas fayzi qudumidin, Boshim uzra Masiho yonglig‘ ul mo‘jizbayon keldi... [18,159]) tarzida satrlarga go‘zal badiiylik olib kiradi va lirik qahramon xarakterini bir lahzada tavsiflashga erishadi. Ushbu antroponim bilan shakllangan bunday baytlarni “Devon”ning o‘nlagan o‘rnida uchratish mumkin.

Qorun – Muso payg‘ambar zamonida yashagan shaxs, bu ism Qur‘oni karimda 4 marta (“Qasas” – 76,79; “Ankabut” – 39; “Mu‘minun” – 24) tilga olingan [2,200]. Alisher Navoiyning “Tarixi anbiyo va hukamo”sida keltirilishicha, Bani Isroil qavmining donishmandlaridan hamda Muso alayhissalomning amakivachchasi bo‘lgan, takaburligi va xasligi bilan nom chiqargan shaxs [4, 216]. Aysu Ata izohicha, “Firavin’in naziri ve Musa peygamberin teyzesinin og‘lu [1, 791]”. Mumtoz nazmda, xususan, Komil g‘azallarida ham bu poetonim “juda ham boy, ammo baxil podsho” timsoli sifatida “ganj, maxzan” kabi ishora birliklari bilan qo‘llanadi, yuqoridagi misollarda ham intertekstuallik va o‘xshatish etaloni sifatida ishtirok etgan hamda “bu dunyo boyligi arzimasa narsa va har qancha boy bo‘lsang ham, behuda shodlanma, havolanma”, degan fikrni kuchaytirish, emotsionalligini oshirish uchun ishlatilgan:

Javhari jon ul mato‘ ermasksi sotg‘un olg‘osen,

Ne osig‘ gar hosil etsang ganji Qorun, ey ko‘ngul... [18, 120].

Shodlig' ko'rguzmagil Qorundek o'lsa maxzaning,

Bo'lma g'amgin faqr ko'yi ichra bo'lsa ma'maning... [18, 207]

5. XULOSA. Xulosa sifatida aytish mumkinki, ushbu qaydlar Komil Xorazmiy yashagan davrning til xususiyatlarini sharhlashda poetonimlarning ham o'ziga xos ahamiyati borligini dalillay oladi. Har bir poetonim badiiy matn tarkibida emotsional-ekspressivlikni oshiradi. Shunisi aniqki, shoir she'riyatida qo'llangan poetonimlar shunchaki ishlatilmagan, ular shoirning til lug'at boyligining tarkibiy qismi sanaluvchi nomlardan muayyan maqsadni ko'zlagan holda, samarali va o'rinli foydalanish qobiliyatini, o'ziga xos individual uslubini hamda ana shu onomalar bilan bog'liq tarixiy, adabiy, diniy, etnografik va umuman, ensiklopedik bilimlari darajasini baholashda muhim hisoblanuvchi omillardan biridir. Bu vositalar Komil Xorazmiy nazmining musiqiy ohangdorligi, ta'sirchanligi, nutqiy ravonligi, jarangdorligi va umuman, badiiy qimmatining yanada oshishini ta'minlagan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Aysu Ata. Kisasi'l enbiya. – Ankara, 1997.
2. Alisher Navoiy. Qomusiy lug'at. Ikkinchi jild. – Toshkent: Sharq, 2016.
3. Алишер Навоий. Мажолис ун-нафоис \\\ Тўла асарлар тўплами, 8-жилд.
4. Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. 20 томлик. XV том. – Тошкент, 1999.
5. Анданиязова. Д. Бадий матнда ономастик бирликлар лингвопоэтикаси: Филол. фан. фалсафа док. (PhD) ...дисс. – Т, 2017.
6. Йўлдошев М. Бадий матннинг лингвопоэтик тадқиқи: Филол. фан. докт. ... дисс. – Тошкент, 2009.

7. Калинин В.М. Теоретические основы поэтической ономастики: Автореф. дисс. докт. филол. наук. – Киев, 2000.

8. Колоколова Л.И. Ономастика в художественной речи А.П.Чехова: Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Киев, 1970.

9. Магазаник Э.Б. Поэтика имен собственных в русской классической литературе: Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Самарканд, 1967.

10. Махмудов Н. Ойбек шеъриятидаги ўшатишларнинг лингвопоэтикаси // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1985. – № 6.

11. Махмудов Н. Шайхзода сўзининг лингвопоэтикасига чизгилар // Ўзбек тилшунослигининг долзарб масалалари. Илмий-назарий анжуман материаллари. – Тошкент, 2009.

12. Мирзаев И.К. Проблемы лингвопоэтической интерпретации стихотворного текста: Автореф. дисс. докт. филол. наук. – Ташкент, 1992.

13. Михайлов В.Н. Собственные имена персонажей русской художественной литературы XVIII и первой половины XIX в., их функции и словообразование: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1956.

14. Мухаммад Гиёсиддин. Гиёс ул-луғот. Жилди 2. – Душанбе: Адиб, 1988.

15. Нурмонов А. Танланган асарлар. III жилд. – Тошкент: Академнашр, 2012.

16. Худойберганова Д. Матннинг антропоцентрик тадқиқи. – Тошкент: Фан, 2013.

17. Қисаси Рабғузий. Иккинчи китоб. Нашрга тайёрловчилар: Э.Фозилов, А.Юнусов, Ҳ.Дадабоев. – Тошкент: Ёзувчи, 1991.

18. Комил. Девон. – Тошкент: Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1975.

